

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 26

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2024

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA

PROF. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

AKAD. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

PROF. HABIL. DR. *Pēteris Vanags* (kalbotyra / linguistics),
LATVIJAS UNIVERSITĀTE, RĪGA,
STOCKHOLMS UNIVERSITET

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Wiesław Wydra* (filologija / philology,
knygos istorija / book history),
UNIwersytet Adama Mickiewicza, POZNAŃ

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Birutė Triškaitė

Prūsijos Lietuvos kunigų 1660 m. vasario 26 d. laiškas
dėl Danieliaus Kleino giesmyno ○ 9

Birutė Kabašinskaitė

Dar kartą apie *Mišiolo* (1501) glosas ○ 33

Ona Aleknavičienė

Jono Bretkūno *Postilė* (1591) Lietuvos nacionalinėje
Martyno Mažvydo bibliotekoje (2024) ○ 51

Markus Falk, Felix Thies

Die christlichen Grundgebete im Altlitauischen II. Das *Apostolische Credo* ○ 75

Wolfgang Hock, Henrik Hornecker

Schiffsbautermini aus der Handschrift
von Chylińskis *NOVUM TESTAMENTUM* ○ 137

Giedrius Subačius

Simono Daukanto bendradarbiavimo su Mikalojumi Akelaičiu rankraščiai
(1858–1859, 1860–1864) ○ 169

Veronika Girininkaitė

Mykolo Miežinio žodyno rankraštis Vilniaus universiteto bibliotekoje ○ 235

Jurgita Venckienė

Gramatyka Litewska początkowa (1902): santykis su ankstesniais
Juliaus Šykopo lietuvių kalbos gramatikos leidimais ○ 253

Reda Griškaitė

Turovo evangelijos leidėjas Piotras Hildebrantas (1865–1871) ○ 275

Olga Mastianica

Tautinių bendruomenių žiniasklaidos poreikių legalizavimas Vilniuje
1903–1905 m.: lūkesčiai ir galimybės ○ 363

Recenzijos (Reviews)

Jūratė Kiaupienė

Recenzuojama: Kęstutis Gudmantas (par.),
Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės metraštis,
monografinis tyrimas ir kritinis leidimas, 2024 ○ 393

Regina Koženiauskienė

Recenzuojama: Asta Vaškelienė,
Palemono miestui ir pasauliui. XVIII amžiaus Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra,
monografija, 2024 ○ 397

Vasilijus Safronovas

Recenzuojama: Žavinta Sidabraitė, Birutė Triškaitė,
Lituanistinio sąjūdžio XVIII amžiaus Prūsijoje atodangos 1.
Vienos šeimos istorija: Mielckes vs. Milkai, monografija, 2022;
Birutė Triškaitė, Žavinta Sidabraitė (par.),
Lituanistinio sąjūdžio XVIII amžiaus Prūsijoje atodangos 2.
Dokumentinis Milkų šeimos palikimas = Die Hintergründe
der lituanistischen Bewegung im 18. Jahrhundert in Preußen 2.
Das dokumentarische Erbe der Familie Mielcke, 2019 ○ 403

Juozapas Paškauskas

Recenzuojama: Jolita Mulevičiūtė,
Regos politika. Lietuva Rusijos imperijoje, 2024 ○ 409

Viktorija Šeina

Recenzuojama: Dangiras Mačiulis, Darius Staliūnas,
Kražių skerdynės 1893 m. lapkričio 10 d., 2022 ○ 413

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Regina Venckutė (sud., red.),
Pirmiausia aš buvau mokytojas...: Jonas Balkevičius, 2024 ○ 421

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Kotryna Rekašiūtė

Mokslinis seminaras *Danieliaus Kleino lietuvių kalbos gramatikos:*
XVII–XIX a. kūrėjų dialogas ir lingvistinių idėjų slinkty ○ 431

Simon Fries, Henrik Hornecker, Simon Moll

Conference Report: *Zeitenwende im Baltikum und in der Baltistik*
(Turning Times in the Baltics and in Baltic Studies) ○ 437

Juozapas Paškauskas

Lietuvos istorijos institutas, Vilnius

Recenzuojama:

Jolita Mulevičiūtė,
Regos politika. Lietuva Rusijos imperijoje

Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas,
2024, 392 p. ISBN 978-609-8231-71-7

Jolita Mulevičiūtė dar 2012-aisiais konstatavusi gana skurdžią Lietuvos XIX a. antrosios pusės dailės panoramą (tapyta dažniausiai ant nedidelio formato, vidutinės ar net menkos estetinės kokybės drobės; dėl tų pačių ekonominių priežasčių fiksuojamas net dar mažesnis statulų ir reljefų skaičius, o dėl politinių suvaržymų spausdintinė grafika beveik neišsiplėtojo¹) skaitytojui pristato jau antrąją monografiją apie minimo laikotarpio vizualiąją kultūrą Šiaurės vakarų krašte.

Mulevičiūtės *Regos politika* stipriai praplečia XIX a. vizualinių temų lauką, mat monografija – be įvado ir išvadų – sudaryta iš septynių skyrių, skirtų valdžios iniciuotiems vaizdžio ugdymo procesams (pirmasis skyrius „Įvaizdinimai“), liaudies švietimo (antrasis skyrius „(Re)prezentacijos“), cenzūros ir autorystės sampratų (trečiasis skyrius „[Ne]legalumai“), imperatoriaus vaizdavimo (ketvirtasis skyrius „[Ne]lojalumai“), pažintinėms kelionėms po imperiją (penktasis skyrius „[si]vietinimai“), fotografijos pritaikymo teisėsaugoje (šeštasis skyrius „(Ne)tapatumai“) ir medicininių patologijų fiksavimo (septintasis skyrius „Anomalijos“) temoms.

Kas šias iš pažiūros skirtingas temas sieja? Pirmiausia – kolektyvinės žiūros perspektyva, o politinė vaizdų ir jų vartojimo dimensija tampa pagrindiniu metodologiniu tyrimo instrumentu. Mulevičiūtė pasiūlo iš naujo permąstyti ir papildyti Benedicto Andersono *Įsivaizduojamų bendruomenių* (1983) teoriją, iškėlusią bendros kalbos ir spausdintinės medijos svarbą kolektyviniam kūnui, įtraukiant bendrą vaizdų kūrimo bei jų vartojimo aspektą. Būtent todėl atsiranda logiški skyriai ir apie švietimo sistemą, pradėjusią mokyti vaizdų vartojimo, ir apie gidų, teisėsaugos ir medicinos profesionalų kuriamus bei vartojamus vaizdus. Nors šis vaizdinis posū-

¹ Mulevičiūtė 2012, 10.

kis Lietuvos humanitarikoje nėra naujas, Mulevičiūtei pavyksta puikiai suderinti ir istorijos atidumo faktams, ir sociopolitiniam kontekstui, ir dailėtyrai svarbių esteti- nių fenomenų aspektus. Svarbu ir tai, kad kiekvienas *Regos politikos* skyrius yra aiškiai struktūruotas: pradedama aptariant aktualius XIX a. kultūrinius ir politinius Vakarų, vėliau Rusijos imperijos centrų, o tada jau Šiaurės vakarų krašto kontekstus ir svarbiausius aptariamomis temomis rašiusius autorius. Abejoti didžiuliu autorės įdirbiu nėra pagrindo, nors kartais skaitant norėtųsi aktyvesnės diskusijos su egzis- tuojančia istoriografija.

Tyrime, kuriame daugiausia utilitarinių ir nebūtinai estetiškai puikių, bet masiškai produkuotų vaizdų, tokia kombinuota prieiga neretai atskleidžia ne tik tyrėjos talen- tą pamatyti vertę, bet tuo pradžiuginti ir skaitytoją. Tokių vietų knygoje ne viena, čia galime pateikti įspūdingą pavyzdį iš skyriaus apie ligas. Analizuojant paauglės, kuriai diagnozuota progresyvinė raumenų atrofija, atvejį, tarp enciklopedinių jos kūno fotografijų pamatomas net neaišku, koku tikslu darytas mergaitės *carte de vi- site* portretas: „tamsiaakė [...] pacientė žvelgia tiesiai į priekį, tačiau jos romus, me- lancholiškas žvilgsnis tartum slysta kiaurai pro žiūrovą. Toks nesufokusuotas žvel- gimas (nelyginant „vidinis“ žiūrėjimas į pačią save) patikimo akių kontakto ieškan- tį stebėtoją trikdo, kaip kad trikdo ir portreto žanro konvencijas begėdiškai laužantis mergaitės apnuoginimas. Nepaisant pastarojo „pornografinio“ aspekto, atvaizdas atrodo jaudinančiai nekaltas. Jo poetinę tonaciją kuria švelnūs vizualiniai niuansai ir subtilios daiktinės smulkmenos: *šiek tiek* asimetriški paauglės krūtų puslankiai, *tru- putį* netaisyklinga pečių juostos linija, *vos* pastebimas galvos kryptelėjimas ir mažutė moteriška puošmena – atvaizde *beveik* neižiūrimi auskarėliai“ (p. 302, kursyvas au- torės). Dėl Mulevičiūtės atkreipto dėmesio bevardė mergina įamžinta Aleksandro Strausso fotografijoje mus ir ateities skaitytojus sujaudins luošo kūno neužgožtu žmogiškumu ir neliks vien tik medicininis eksponatas.

Ir priešingai, monografijoje galima rasti didelių institucinių pokyčių fiksavimo, pasiūlančio permąstyti istoriografijoje nusistovėjusius reiškinius. Pavyzdžiui, aptariant vizualinės edukacijos diegimą Rusijos imperijoje ir ypač anuometinėje Lietuvoje, teigiama, kad tokia plėtra vyko veikiau teoriškai nei praktiškai. Argumentuojama, kad net ir tokių techninių amatų kaip braižybos ar brėžinių skaitymo – industrinei ir modernėjančiai visuomenei be galo svarbaus įgūdžio – mokymasis turėjo vykti kūrybingoje, laisvoje ir demokratiškoje institucijoje... ir, aišku, politiškai suvaržytoje Vilniaus švietimo apygardoje tai tapo neįveikiamu barjeru (p. 51). Autorė pateikia svarbių argumentų, kviečiančių pervertinti Vilniaus piešimo mokyklos įkūrimo aplin- kybes (p. 39), įstaigos tolesnę veiklą ir įtaką. Visgi man asmeniškai norėtųsi rasti daugiau nei tik pastraipą (p. 51) apie iš šio regiono kilusius ir pirmiausia imperijos sostinėse įsitvirtinusius talentus, pavyzdžiui, apie vilnietį Marką Antokolskį (1843–1902) ar Panevėžyje gimusią Mariją Dilon (1858–1932), pirmąją Rusijos imperijos moterį skulptorę. Bent paliesti, matyt, buvo galima ir Žydų profesinio švietimo tinklo ORT (rus. *Общество Ремесленного и Земледельческого Труда среди Евреев в России*) Sėslumo zonoje veiklą.

Nors skyrius „(Re)prezentacijos“ (p. 53–96) pradedamas ankstyvojo kino pasirodymu Rusijos imperijoje (t. y. ženklu, jog šalis įžengė į modernaus masinio vizualumo epochą (p. 55), tačiau jame išsamiausiai tiriama technologiniu požiūriu žingsneliu ar net keliais atsiliekančios nuo kino vaizdų projekcijos ir padedant stebuklingiesiems žibintams iliustruojamos viešosios paskaitos. Mulevičiūtė parodo, kaip šie vaizdai buvo panaudojami įvairiausiems socialiniams, kultūriniais ir ideologiniams poreikiams tenkinti, ir teigia, kad tokios priemonės savo poveikiu pranoko ankstyvąjį kiną (p. 94). Autorė šį teiginį grindžia ir statistine informacija (tiesa, kitoje knygos vietoje abejojama Aleksandro Milovidovo patikimumu), tačiau, mano manymu, būtų naudingiau buvę išplėtoti skirtingų medijų turinio ir jų kultūrinės recepcijos skirtumus. Nesu tikras, ar į šį skyrių reikėjo įtraukti ir XIX a. muziejų temą: tokių svarbių kultūrinių institucijų ištakų, ideologinių perkrovimų, eksponatų migracijos, valdžios ir lankytojų besikeičiančių lūkesčių aptarimui galima buvo skirti ir atskirą ilgesnį skyrių.

Skyriuje „(Ne)legalumai“ (p. 97–130) aptariamos imperijos cenzūros pastangos, kurios Šiaurės vakarų krašte, žinome, buvo ne tik skrupulingai griežtos, bet koegzistavo su draudimu spausdinti lietuvių kalba lotyniškais raidėmis ir apskritai raštijos ukrainiečių bei baltarusių kalbomis draudimu. Skyrius įdomus, nes autorė parodo, kaip per visą XIX a. kontrolės pastangos tapo nebeįmanomos vien dėl eksponentiškai išaugusio vaizdų ir tekstų kiekio. Dar daugiau, šis skyrius užbaigiamas kitu iššūkiu imperijai – nebencenzūroti, o imtis vaizdų ir jų autorių teisinės apsaugos nuo plagijavimo. Tokią tematiškai daugybinę ekspoziciją – galime spręsti iš skyrių pavadinimų – autorė išlaiko nuosekliai per visą tyrimą, kai skyrių pradedančią temą seka nebūtinai nuspėjamas pasakojimas.

Skyriuje „(Ne)lojalumai“ (p. 131–178) iš dalies tęsiama valdžiai nepatogių vaizdų tema, tiksliau – XIX a. gyventojų santykiui su labai ideologiniais vaizdais, carų portretais, kai nepagarba vaizdiniam atvaizdui būdavo prilyginama asmeniniam valdovo įžeidimui. Kartu atskleidžiamas platus caro portretų laikymo motyvų spektras, tarp kurių nemažą dalį sudarė ne visai politiniai tikslai, pavyzdžiui, noras apsisaugoti nuo kasdienių socialinių problemų ar ekonominių konfliktų. Neatsitiktinai caro portretai dažniausiai būdavo eksponuojami pačiose neramiausiose vietose – viešnamiuose ir smuklėse, net ir tada, kai tai buvo draudžiama įstatymo (p. 171).

Skyrius „I(s)vietinimai“ (p. 179–234) skirtas pastangoms kurti bendrus šalies ir krašto teritorinius įvaizdžius. Jame galbūt ryškiausiai įgyvendintas įvade deklaruotas bandymas sekti Andersono teorija, nors į autorės iškeltą klausimą, kiek buvo efektyvios įvairios ekskursijos ir vietinių vaizdų cirkuliacija tautinėse imperijos bendrijose, atsakoma parodant iššūkius tokios ikonografijos sklaidoje. Ilgajame XIX a. nacionalinės erdvės konstruotos itin intensyviai, tad susidaro įspūdis, kad vien iš šio skyrelio Mulevičiūtei pavyktų parašyti dar vieną monografiją: tiek daug temų paliečiama, tiek daug skirtingų šaltinių panaudojama.

Skyriuose „(Ne)tapatumai“ (p. 235–272) ir „Anomalijos“ (p. 273–340) Mulevičiūtė praktiškai demonstruoja, ką daugelis deklaruoja tik teorinėse ar įvadinėse darbų dalyse: kad galima sėkmingai taikyti Michelio Foucault žinių / žinojimo ir galios /

valdžios analitinę perspektyvą. Skyriuose, skirtuose teisėsaugos institucijoms ir medicinos teorijai bei praktikoms, parodoma, kaip siekta pradėti regėti viską, ir kaip vaizdų vartojimas kito kintant visuomenei, ir kaip imperijos valdžia ėmė naudoti anatominius ir fizinius duomenis asmens tapatybei fiksuoti. Mulevičiūtė parodo, kaip vaizdai tapo modernėjančios visuomenės instrumentais, o specifiniu tikslu daryti portretai – ar policijos, ar medikų – leido dėmesį fokusuoti į konkretų asmenį, individą ir atsitraukti nuo hierarchinės ir tradicinės bendruomenės struktūrų.

Mulevičiūtės *Regos politika*, minėjau, yra įvairialypė studija, atskleidžianti, kaip per visą ir labai skirtingą XIX a. kito visuomenės santykis su vaizdais. Tyrėja aptaria, kaip išsiplėtė vaizdų funkcijos ėmus juos dauginti moderniomis technologijomis, kaip vaizdai buvo panaudoti nacionalinėse ir imperinėse ikonotekose ir kaip imperijos galios institucijos bandė naudoti ir kontroliuoti vaizdus. Interdiscipliniškumas ir įvairių istorinių laukų įtraukimas yra didelė šios studijos vertybė. Ko lauktume būsimuose autorės XIX a. vizualumo Lietuvoje tyrimuose? Galbūt ne tik imperijos ar atskirų tautinių bendrijų, bet, pavyzdžiui, lyties ar skirtingų visuomenės socialinių grupių santykio su vaizdais detalesnės analizės. Kultūros tyrimuose sudėtinga lokalizuoti vieną datą ar įvykį, pakeitusį tyrimo lauką, visgi galbūt būtų galima drąsiau fiksuoti kultūrinių slinkčių ar mentalinių pokyčių chronologiją? Turint omenyje šią išsamią kolektyvinės žiūros analizę, galime tikėtis, kad Mulevičiūtės ateities darbai dar giliau išnagrinės XIX a. vizualinės kultūros subtilybes, o galbūt net atvers naujas perspektyvas, tyrinėjant kitų laikotarpių ir socialinių grupių santykį su vaizdais.

Literatūra:

MULEVIČIŪTĖ, JOLITA, 2012: *Besotis žvilgsnis. Lietuvos dailė ir vizualioji kultūra 1865–1914*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.

JUOZAPAS PAŠKAUSKAS
XIX amžiaus istorijos skyrius
Lietuvos istorijos institutas
Tilto g. 7
LT-01101 Vilnius, Lietuva
el. p.: paskauskas@gmail.com

Gauta 2024 m. spalio 18 d.